

NORDMOD

– patentoitu pohjoismainen malli ja sen poliittiset haasteet

Pohjoismaista hyvinvointivaltiota on pidetty sosiaalidemokraattisena hyvinvointivaltiona. Nyt mallia ja sen historiaa ovat omimassa muutkin tahot. Erityisesti Ruotsin demarit protestoivat maltillisen kokoomuksen yritystä kirjoittaa historia uusiksi. Yhteisenä ongelmana pohjoismaisella työväenliikkeellä on kannatuksen hupeneminen ja näyttää siltä, että demarivetoiset koalitiohallitukset tulevat olemaan arkipäivää myös Ruotsissa. Suomen ongelmana on muita Pohjoismaita alhaisempi luottamus politiikkaan. Lisäksi Suomessa vasemmistoa äänestävät toimihenkilöt ja duunarit näyttävät suhtautuvan eri tavoin uusiin, poliittista kenttää jakaviin asennekysymyksiin.

Työväenliikkeen pohjoismainen yhteistyökomitea SAMAK (Arbetarrörelsens nordiska samarbetskommitté) käynnisti vuoden 2012 alussa projektin ”Pohjoismainen malli 2030”. Hankkeen suorittajatahoksi valittiin norjalainen ammattiyhdistysliikettä lähellä oleva tutkimuslaitos Fafo. Hankkeen tehtävänä on analysoida pohjoismaisen mallin tulevia haasteita ja esittää ratkaisuja pohjoismaisen mallin säilyttämiseksi. Projektissa on tuotettu maaraportit kustakin viidestä Pohjoismaasta sekä joukko erillisiä teemaraportteja.¹ Mallin tulevaisuuden hahmottaa Fafo maaraporttien pohjalta.

Nordmod-hankkeen seuraaminen osanottajan roolissa on ollut mielenkiintoista useasta eri syystä. Tutkijat käsitteellistävät ”pohjoismaisen mallin” hyvin kansallisesti. Ruotsalaisilla on taipumus puhua ruotsalaisesta mallista. Norjalaiset korostavat vaurautta. Tans-

kalaisille pohjoismainen malli on joustoturvaa (*flexicurity*). Islanti ja Suomi näyttävät olevan sivuroolissa tässä skandinäytelmässä.

Maiden välillä on huikeat erot taloudellisten haasteiden suhteen. Siinä missä Norja tuskailee sen kanssa, mihin valtavat öljytulot tulisi sijoittaa, siinä Suomi sinnittelee, miten saada rahat riittämään hyvinvointivaltion perustehtäviin. Kun Pohjoismaita tarkastellaan laajemmassa perspektiivissä, maat näyttävät samankaltaisilta, mutta kun perspektiivi rajataan pelkkiin Pohjoismaihin, maat näyttävät varsin erilaisilta. Yhteinen malli, josta on viisi poikkeusta?

Seuraavassa tarkastelen Pohjoismaiden poliittisia samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia. Näin siksi, että koko Nordmodin alku liittyy vasemmiston kohtaamiin poliittisiin haasteisiin. Lähdän liikkeelle pohtimalla, miksi ylipäätään päädyttiin Nordmod -hankkeeseen. Tämän jälkeen tarkastelen, missä määrin politiikkaan

luotetaan ja missä määrin politiikkaa ymmärretään. Jakso johdattaa luotaamaan, miten vanhat ja uudet politiikkaulottuvuudet jakavat puolueita ja mahdollisesti luovat uusia jakolinjoja puolueiden sisällä.

KIITOKSEN ETSIMISESTÄ NORDMODIIN

Pohjoismaista hyvinvointivaltiomallia on usein tituleerattu sosiaalidemokraattiseksi malliksi. Sosiaalidemokraattinen malli tuli kansainväliseen keskusteluun tanskalaisen **GØSTA ESPING-ANDERSENIN** (1990) kirjan myötä. Kirjan hyvinvointiregiimijako on ollut vaikutusvaltaisen: Google Scholarin mukaan kirjaan on viitattu lähes 20 000 kertaa. Kirjan keskeinen ajatus on se, että hyvinvointivaltiomallit heijastavat syntytaustalla olevia poliittisia voimasuhteita. Koska Skandinaviassa sosiaalidemokratia on ollut johtava poliittinen voima, sosiaalipolitiikkakin on sosiaalidemokraattista (ks. myös **ESPING-ANDERSEN** 1985). Pal-

A portrait of Olli Kangas, a man with a grey beard and glasses, wearing a black beret and a brown jacket. He is looking slightly to the right of the camera. The background is a blurred outdoor scene with yellow autumn leaves and a brick wall.

OLLI KANGAS tähdentää, että poliittisen agendan haltuunotto vaatii nyt vasemmistolta uusia ideoita - hallinnoimisen sijaan tarvitaan visioita ja poliittista tahtoa.

SOSIAALIDEMOKRAATTIEN KANNATUKSEN HEIKENNYTTYÄ ON NYKYÄÄN OIKEAMPAA PUHUA POHJOISMAISESTA EIKÄ SOSIAALIDEMOKRAATTISESTA MALLISTA.

joakaan yksinkertaistamatta keskeinen teesi voidaan tiivistää seuraavalla tavalla: mitä vahvempi sosiaalidemokraattien asema politiikassa, sitä parempi sosiaaliturva.

”Mitä vahvempi sosiaalidemokraattien asema politiikassa, sitä parempi sosiaaliturva.”

Kanadalainen politologi **PAUL PIERSON** (1996) esitti, että hyvinvointivaltion rakennuskaudella eri puolueet käyttivät ”kiitoksen etsimisen” (credit seeking) strategiaa. Uudistukset haluttiin lukea omaksi ansioksi. Sen sijaan leikkauksilla puolueet turvautuvat ”moitteen välttämiseen” (blame avoidance) ja yrittävät vyöryttää syyn epämieluisista leikkauksista joidenkin muiden kannettavaksi, olivatpa nuo muut sitten toisia puolueita, EU:n käskyjä, muita toimijoita tai kasvottomia markkinavoimia ja Suomessa VM:n virkamiehiä.

Pierson oli pitkään väärässä esimerkiksi ruotsalaisen poliittisen historian suhteen. Porvarillisella taholla ei ollut halua omia kansankotia itselleen. Syy oli perin yksinkertainen. Vasta vuoden 1976 valtiopäivävaaleissa porvarilliset puolueet saivat katkaistua demarien neljä vuosikymmentä kestäneen hallitusputken. Tuohon vaalitappioonsa saakka demarit olivat määrittäneet Ruotsissa yhteiskuntapolitiikan suunnan ja etenemistahdin.

Jokainen aikakausi kirjoittaa historian uudelleen. Niinpä Ruotsin maltillinen kokoomus (moderaatit) puhui vuoden 2011 periaateohjelmassaan demokratian, vapauden ja sosiaalisen turvallisuuden puolesta, julistautuipa se näiden ajatusten historialliseksi kantajaksi ja toteuttajaksi niin Ruotsissa kuin maailmallakin, mainosti itseään työväenpuolueena ja kävi ottamaan kiitosta ruotsalaisen hyvinvointivaltion suurista saavutuksista.

Sen seurauksena Ruotsin demarit jättivät 2011 Patent- och Registreringsverketiin (PRV) pohjoismaista mallia koskevan merkksisuojarahakemuksen. Vuotta myöhemmin PRV myönsikin mallille merkksisuojan. Päätöksen mukaan pohjoismaisesta mallista (”Den nordiska modellen”) tuli merkksisuojuuttu demarituote. Sosiaalidemokraattien omistusoikeus on sittemmin kiistetty, ja mm. Pohjoismainen ministerineuvosto pitää PRV:n päätöstä periaatteellisesti vääränä.

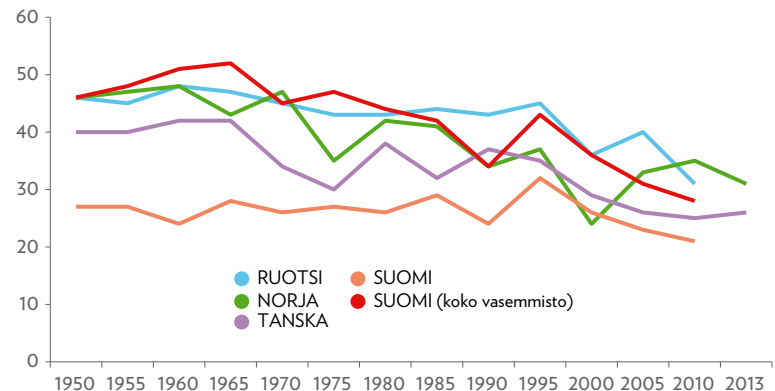
Mistä tässä kaikessa oikein on kysymys? Vastaus liittyy edellä mainittuun kiitoksen etsimiseen. Ruotsin demarit syyttävät moderaatteja historian vääristelystä ja kreditin ottamisesta sellaisesta, mistä kiitos kuuluu demareille. Siksi turvaututtiin PRV:n päätöksiin. Hermostuksen taustalla on myös sosiaalidemokratian kannatuksen alamäki (kuvio 1).

Suomea lukuun ottamatta demari puolueiden kannatus on ollut vahvassa laskussa vuodesta 1950 lähtien. Toki Suomessakin SDP:n kannatus on romahtanut 2000-luvulla. Suomen kehitys tulee identtiseksi Skandinavian maiden kanssa,

jos meillä mukaan lasketaan kaikki vasemmistopuolueet. Suomen erikoisuus onkin ollut vahva demareista vasemmalta oleva puolue. Vasemmistopuolueiden keskinäinen kilpailu on useassa tapauksessa hidastanut Suomen sosiaalipoliittista kehitystä läntisiin naapurimaihin verrattuna (esim. **PAAVONEN JA KANGAS** 2006). Muissa Pohjoismaissa vahva sosiaalidemokraattinen liike ajoi uudistukset läpi. Suomessa taas SDP:lla ja SKDL:llä oli usein erilaiset näkemykset sosiaaliturvan kehittämistarpeesta ja puolueet eivät aina kyenneet yhteistyöhön vaan kampsivat toisiaan vastaan.

Pohjoismaiden vasemmiston ongelmana on, miten kääntää hupeneva trendi. Missään Pohjoismaassa vasemmisto ei enää yksin pysty muodostamaan toimivaa hallitusta. Tällä taas on oma vaikutuksensa siihen, miltä pohjoismainen malli näyttää vuonna 2030. Koalitionhallitukset tulevat olemaan arkipäivää myös Ruotsissa, minkä seurauksena demarit voivat jopa joutua availemaan ovia liberaalien ja ehkäpä keskustankin suuntaan. Tällä on tietysti oma heijastusvaikutuksensa harjoitet-

Kuvio 1. Sosiaalidemokraattisten puolueitten valtiopäiväpaikkaosuudet (%) Pohjoismaissa 1950-2013.

SUOMESSA KANSALAISTEN LUOTTAMUS POLITIIKKAAN ON HEIKENTYNYT JA ÄÄNESTYSAKTIIVISUUS ON SELVÄSTI ALEMPI KUIN MUISSA Pohjoismaissa.

tuun yhteiskuntapolitiikkaan, minkä seurauksena onkin oikeampaa puhua sosiaalidemokraattisen mallin sijaan pohjoismaisesta mallista.

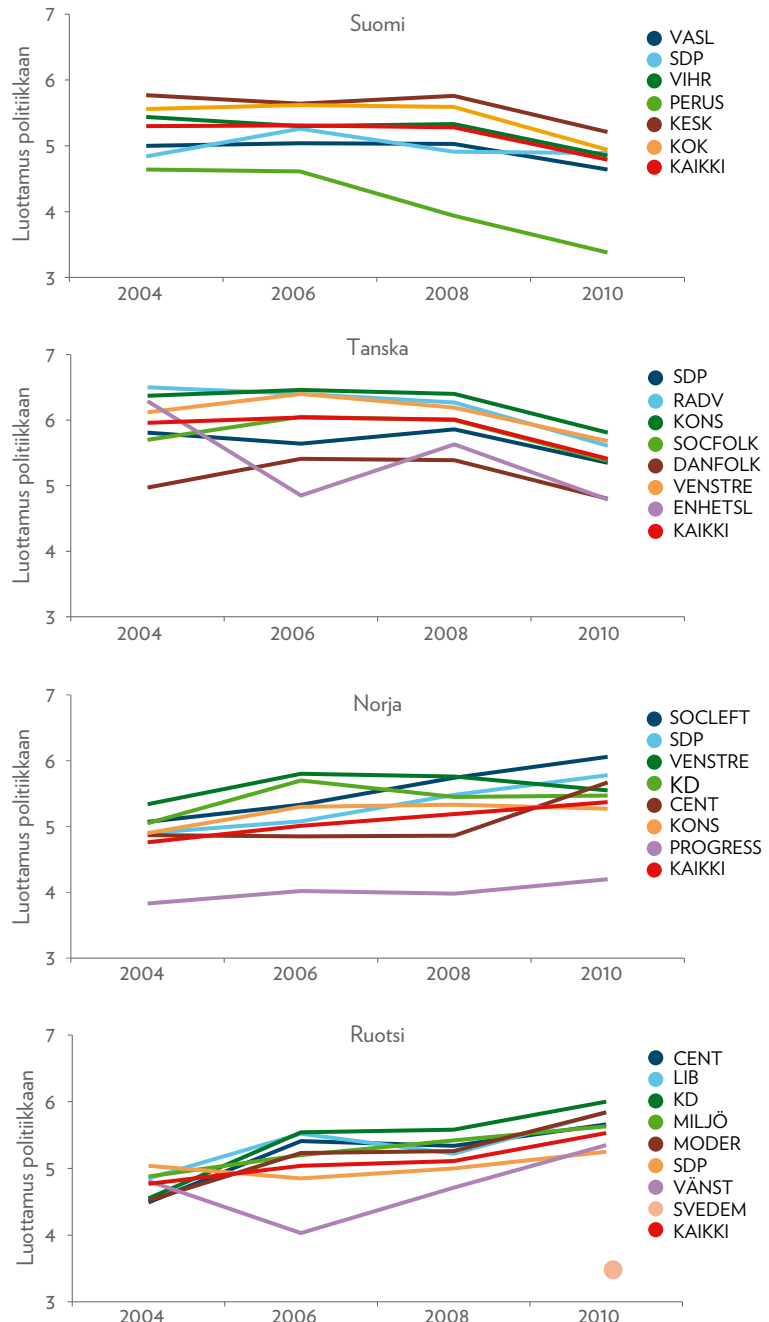
LUOTTAMUS POLITIIKKAAN ON POHJOISMAISSA KORKEA

”Älä luota pappiin, poliisiin, älä pääoman renkien lupauksiin”, riimiteltiin työväenlaulussa. Eurooppalaisen sosiaalitutkimuksen (European Social Survey, ESS²) mukaan suomalaisilla on kuitenkin vahva usko juuri ”pääoman renkeihin”. Kaikista Euroopan maista Suomessa on lujin luottamus poliisiin. Yhdessä tanskalaisten kanssa suomalaiset uskovat myös oikeusjärjestelmäänsä muita eurooppalaisia vahvemmin. Tällainen institutionaalinen luottamus on kaikissa Pohjoismaissa erittäin vahvaa - mitä voidaan pitää pohjoismaisen mallin eräänä tärkeänä ominaispiirteenä. Luottamuksella taas on todettu olevan positiivinen yhteys koettuun hyvinvointiin (esim. KANGAS 2013).

Pohjoismaissa on myös muihin Euroopan maihin verrattuna suhteellisen suuri luottamus poliitikkoihin, parlamenttiin ja poliittiseen päätöksentekoon. Toki luottamus politiikkaan on selvästi matalammalla tasolla kuin luottamus poliisiin. ESS -kyselyissä luottamusta on mitattu asteikolla 0-10, jossa nolla merkitsee täydellistä luottamuksen puutetta ja kymmenen taas merkitsee täydellistä luottamusta. Suomessa luottamus poliisiin saa arvon 8,0 ja luottamus eduskuntaan 5,8, poliitikkoihin 4,8 ja poliittisiin puolueisiin 4,9. Nämä keskimääräiset arvot ovat lähes samalla tasolla kuin Ruotsissa ja Norjassa, mutta alemmat kuin Tanskassa. Tanska edustaa tässäkin Euroopan luottamushuippua.

Keskiaivot kätkevät taakseen ajallisen trendin. Kuviossa 2, joka havainnollistaa eri puolueita äänestävien luottamusta politiikkaan, on laskettu yhteisindeksi luottamuksesta poliitikkoihin, eduskuntaan ja puolueisiin. Suomessa ja Tanskas-

Kuvio 2. Luottamus politiikkaan vastaajan puoluekannan mukaan Pohjoismaissa 2004-2010.

SUOMEN LAAJAPOHJAISILTA HALLITUKSILTA PUUTTUU VISIOITA JA POLIITIKOT PUHUVAT KANSALLE VIERASTA BYROKRATIAKIELTÄ.

sa on tapahtunut selvää luottamuksen laskua. Sen sijaan Norjassa ja Ruotsissa luottamus on lisääntynyt. Viime vuosien kehityksen myötä Suomi on jäänyt muista Pohjoismaista jälkeen. Heikointa luottamus politiikkaan on perussuomalaisia, Ruotsidemokraatteja ("SVEDEM") ja Norjan edistyspuoluetta ("PROGRESS") äänestävien keskuudessa.

Eräs oleellinen ero Suomen ja Skandinavian maiden poliittisten kulttuurien välillä on se, että meillä äänestysaktiivisuus on alhainen. Vuoden 2011 eduskuntavaaleissa äänestysvilkkaus oli 71 prosenttia. Ruotsin 2010 vaaleissa äänestysprosentti oli 85, Tanskassa 2012 yllettiin 88 prosenttiin, ja Norjan vaaleissa 2013 äänesti 78 prosenttia.

Näihin eroihin on olemassa viljalti erilaisia selityksiä. Ensinnäkin Suomen puoluejärjestelmä, parlamentaarinen päätöksentekojärjestelmä ja hallituksen muodostamistapa on johtanut siihen, että Suomessa ei ole voitu harjoittaa samantyyppistä kaksijakoista blokkipolitiikkaa kuin Ruotsissa. Vanhat eduskunnan määrävähemmistösääntökset (jotka kumottiin v. 1992) antoivat yhden kolmasosan vähemmistölle mahdollisuuden äänestää lakeja yli vaalien. Vähemmistösääntö pakotti "ylisuuriin" hallituskoalitioihin.

Ylisuurten hallitusten perinne on jatkunut määrävähemmistösääntönsä poistamisen jälkeenkin: Lipposen hallituksilla oli tukenaan 140-145 eduskuntapaikkaa. Laajapohjaisissa hallituksissa on vaikea tehdä profiloivaa politiikkaa. Kompromisseista syntyy vaikutelma, että sitäsamaahan-se-kaikki-on. Suomalaista poliittista keskustelua leimaa politiikka ilman politiikkaa. Tehdään, mitä on pakko tehdä. Yhden ainoan tien korostaminen tekee politiikasta hallinnointia – ja hallinnointi ei innosta äänestäjiä.

Kun seuraa pohjoismaisia vaaliväitelyitä, niin saa sen vaikutelman, että suomalaiset poliitikot - Timo Soinia lukuun ottamatta - puhuvat äänestäjälle vierasta hallinnon ja virkamiesvalmis-

telun byrokratiakieltä enemmän kuin pohjoismaiset kollegansa. Jotta poliittinen puhe olisi vaikuttavaa, sen on oltava ymmärrettävää. On oireellista, että yli 40 prosenttia suomalaista pitää politiikkaa liian vaikeasti ymmärrettävänä. Skandinaviassa osuus on puolet tuosta. Mikäli suomalainen vasemmisto haluaa olla muovaamassa hyvinvointivaltiomallia 2030, sillä täytyy olla visio, tahto ja ymmärrettävä sanoma. Jos ei ole visiota, tahto on heikko eivätkä äänestäjät ymmärrä sanomaa, mahdollisuudet on menetetty.

MEILLE JA MUILLE...

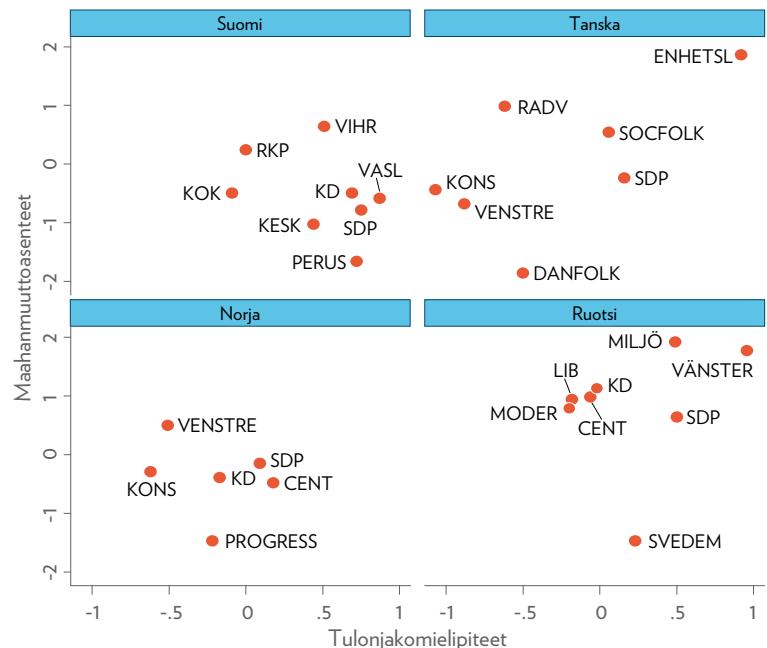
Perinteinen jakolinja oikeisto- ja vasemmistopuolueiden välillä on ollut suhtautuminen tulojen uudelleenjakoon: tuleeko tuloeroja tasoittaa? Jakolinjan ohelle on tullut uusia poliittisia ulottuvuuksia,

jotka luovat eroja niin puolueiden välillä kuin sisälläkin (MUDDÉ 2007). Uusia jakolinjoja ovat mm. suhtautuminen maahanmuuttoon, sukupuolten väliseen tasa-arvoon ja sukupuolineutraaleihin perhekysymyksiin. Tässä käytetään esimerkkinä maahanmuuttoasenteita. Muut "modernit" arvoulottuvuudet toimivat pääsääntöisesti samalla tavalla.

Kuvio 3 havainnollistaa "vanhaa" tulonjakolinjaa ja "uutta", maahanmuuttoon liittyvää asenneilmastoa. Tulonjakoakseli perustuu kysymykseen, tuleeko tuloeroja tasoittaa. Maahanmuuttoakseli puolestaan luotaa sitä, pitääkö vastaaja maahanmuuttoa suotavana ja näkeekö hän maahanmuuttajat maalle hyödyllisenä (ks. APUNEN YM. 2013).

Kuviosta selviää, että suomalaiset ovat muita pohjoismaalaisia innokkaampia vaatimaan tuloerojen kaventamista. Ku-

Kuvio 3. Maahanmuuttoasenteet ja tulonjakomielipiteet Pohjoismaissa puoluekannatuksen mukaan 2002-2010.

SUOMEN VASEMMISTON ONGELMA: TOIMIHENKILÖ- JA DUUNARIÄÄNESTÄJILLÄ ON ERI LAISET ARVOMAAILMAT.

vio ilmentää myös suomalaisten kovempia asenteita maahanmuuttajia kohtaan. Niin ikään nähdään, että muissa Pohjoismaissa vasemmisto suhtautuu myönteisimmin niin tulonjakoon kuin maahanmuuttoonkin. Suomessa vasemmisto taas ei ole kovinkaan maahanmuuttomyönteistä. Tulonjakoakselilla perussuomalaiset ovat samalla linjalla kuin SDP:n äänestäjät. Näiden ulottuvuuksien pohjalta voidaan nähdä, että perussuomalaiset ovat meikäläiselle vasemmistolle suurempi uhka kuin vaikkapa Ruotsidemokraatit tai Tanskan kansanpuolue sikäläiselle vasemmistolle.

Vasemmiston ongelmaa voidaan tarkentaa erittelemällä eri puolueita äänestävien sosioekonomisten ryhmien mielipiteitä ns. moderneissa arvokysymyksissä. Vasemmiston poliittinen ongelma ja suuri haaste liittyvät siihen, että toimihenkilöäänestäjät ja duunariäänestäjät suhtautuvat varsin eri tavoin niin maahanmuuttoon kuin myös sukupuolten välisiin tasa-arvokysymyksiin sekä samaa sukupuolta olevien pariskuntien oikeuksiin. Vasemmiston toimihenkilöpohjainen kannattajakunta on hyvinkin liberaali mutta työntekijäryhmät varsin konservatiivisia.

Perussuomalaiset (tasaisen kriittisiä), vihreät (tasaisen myönteisiä) ja jossain määrin keskusta (varovaisen arvokonservatiivinen) ovat suhteellisen yhtenäisiä mitä tulee eri sosiaaliryhmien mielipiteisiin. Kokouksessa taas on eroja duunariäänestäjien ja toimihenkilöäänestäjien välillä. Ongelma ei kuitenkaan ole kokouksen kannalta kovin suuri: pääkannattajakunta koostuu voittopuolisesti toimihenkilöistä. Sosioekonominen hajonta näyttää siis olevan ongelmallisinta vasemmistoliiton ja demareiden kohdalla, jotka yrittävät kerätä äänensä sekä toimihenkilöiltä että työntekijöiltä. Vasemmiston erityinen päänsärky on, miten sovittaa yhteen toimihenkilökannattajien ja duunareiden mielipiteet ja pitää puolue yhtenäisenä.

LOPUKSI

Politiikka on tahdon asia, korosti **OLOF PALME** (1968). Suomessa politiikka sen sijaan näyttää olevan enemmän hallinnointia kuin tahtomista. Tehdään, mitä tehdään, koska vaihtoehtoja ei ole. Talouden mykkä pakko ja maan synkeät näkymät pakottavat toimimaan vain yhdellä tavalla. Toki on niin, että vaihtoehdotmuuden korostaminen sopii ankeiden aikojen poliittiseen retoriikkaan. Se on tehokasta moitteen välttämisen politiikkaa. Varjopuolena taas on se, että politiikasta tulee pelkkää hallinnointia, visio katoaa. Visio innostaa, hallinnointi passivoi.

Vaikeinakin aikoina voidaan tehdä valintoja, priorisoida, näyttää suuntaa. Tässä suhteessa suomalainen vasemmisto on menettänyt roolinsa poliittisen asialistan asettajana. Asialistan asettamiseen taas tarvitaan visioita, tahtoa ja uskallusta. Muussa tapauksessa vasemmisto on samassa tilanteessa kuin Liisa ihmemaassa kysyessään Irvikissalta, mitä tietä hänen tulisi kulkea. ”Se riippuu suureksi osaksi siitä, minne sinä tahdot kulkea”, sanoi kissa (**CARROLL** 1983, 55). ■

Viitteet

1 Raportit löytyvät osoitteesta www.nordmod2030.org.

2 Ks. www.europeansocialsurvey.org, josta pääsee myös ESS:n suomenkielisille sivuille.

Kirjallisuus

- APUNEN, M. & HAAVISTO, I. & KALLIO, J. & KANGAS, O. & KILJUNEN, P. & NIEMELÄ, M.** (2013), *Politiikan sekahaku - Mitkä asiat yhdistävät ja erottavat puolueita*. Helsinki: EVA.
- CARROLL, L.** (1983), *Liisan seikkailut ihme- maassa*. Porvoo: WSOY.
- ESPING-ANDERSEN, G.** (1985), *Politics against Markets: The Social Democratic Road to Power*. Princeton: Princeton University Press.
- ESPING-ANDERSEN, G.** (1990), *Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- www.nordmod2030.org.
- KANGAS, O.** (2013), *Somewhere There over the High Seas, There Is the Country of My Dreams*, teoksessa Marklund, C. (Ed.): *All Well in the Welfare State?* Helsinki: Nordwell, 135-165.
- MUDEDE, C.** (2007), *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PAAVONEN, T. & KANGAS, O.** (2006), *Eduskunta hyvinvointivaltion rakentajana*. Eduskunta 100 vuotta, osa VIII. Helsinki: Edita.
- PALME, O.** (1968), *Politik är att vilja*. Stockholm: Prisma.
- PIERSON, P.** (1996), *The New Politics of the Welfare State*. Cambridge: Cambridge University Press.